

Prijevod su rađeni prema knjizi eseja: Benedetto Croce, *La storia come pensiero e come azione*, quarta edizione riveduta, Gius. Laterza & Figli, Bari, 1943, pp. 46-51, 128-143.

Benedetto Croce

Povijest kao povijest slobode

Da je povijest povijest slobode, glasovita je Hegelova izreka, ponovljena kadšto napamet i raširena cijelom Europom zahvaljujući Cousinu, Micheletu i drugim francuskim autorima. No u Hegela i njegovih sljedbenika ona ima značenje koje smo gore¹ kritizirali: to je povijest prvog rađanja slobode, njenog razvoja, sazrijevanja i postojanosti u onoj dosegnutoj, konačnoj dobi, povijest nesposobna za daljnje razvitke (orijentalni svijet, klasični svijet, germanski svijet = jedan slobodan, nekoliko slobodnih, svi slobodni). S drukčijom namjerom i s drukčijim je sadržajem spomenuta izreka ovdje navedena; ne zato da bi se povijesti pripisala tema stvaranja stanovite slobode koje ranije nije bilo, a jednog će je dana biti, nego da bi se sloboda, koja je sama predmet svake povijesti, potvrdila kao njen vječni tvorac. Kao takva, sloboda je s jedne strane objašnjavajući princip povijesnog tijeka, a s druge moralni ideal čovječanstva. U naše vrijeme često se čuje kličuća objava, rezignirano priznanje ili pak beznadno jadikovanje kako je sloboda već opustošila svijet, kako je njen ideal zašao na obzoru povijesti, zalaskom lišenim nade u osvit. Oni koji tako pričaju, pišu i štampaju zaslužuju oprost motiviran Isusovim

¹ U prethodnim esejima, op. prev.

riječima: jer ne znaju što govore. Kad bi to znali, kad bi razmišljali, zamijetili bi da je proglasiti slobodu mrtvom isto što i proglasiti mrtvim život, proglasiti slomljenim njegov unutarnji pokretač. I jer se drže ideala, našli bi se u neprilici kad bi bili pozvani da navedu ideal koji zamjenjuje ili koji bi ikada mogao zamijeniti ideal slobode. Pritom bi također opazili kako nema ideala koji bi mu bio jednak, kako nijedan drugi ne navodi ljudsko srce da zakuca svojom čovječnošću, kako nijedan drugi ideal ne odgovara bolje samom zakonu života osim povijesti, te joj stoga mora odgovarati takav ideal u kojem bi sloboda bila prihvaćena, štovana i nalazila se u takvom položaju da stvara sve značajnija djela. Točno, svjesni smo da su ove apodiktičke rečenice u suprotnosti spram mnogih koji drukčije misle ili drukčije govore, i da baš zato što su takve, mogu ismijati ili izvrgnuti ruglu filozofa, za kojeg se čini kao da je pao na Zemlju poput čovjeka s drugog svijeta, koji ne zna što je stvarnost, slijep je i gluh za njene grube crte lica, za njen glas i njene povike. I ne zaustavljajući se na suvremenim događajima i prilikama (zbog kojih su u mnogim zemljama srušeni liberalni poreci, koji su bili velika tekovina devetnaestog stoljeća i činili se vječnima, a i u mnogim drugim zemljama se širi želja za tim slomom), cijela povijest očituje - uz kratke prekide nemira, nesigurnosti i razuzdane slobode, uz rijetke bljeskove sreće više naslućene nego doista posjedovane - nagomilavanje pritisaka, barbarskih najezdi, pljačkanja, svjetovnih i crkvenih tiranija, ratova među narodima i unutar naroda, protjerivanja, progonstava i vješala. Imajući to pred očima, izreka da je povijest povijest slobode zvuči poput ironije ili, ako se ozbiljno iznese, poput budalaštine.

Filozofija međutim nije zato na svijetu da bi se dala nadvladati stvarnošću kakva se očituje u zbrkanim i nesuvislim maštanjima, nego je filozofija tu da bi je objasnila, uklonivši maštanja. Tako, istražujući i objašnjavajući, ona, koja dobro zna da čovjek koji drugog čovjeka drži robom budi u tome drugome svijest o sebi i oživljava ga u slobodi, jasno vidi da nakon razdoblja veće slobode dolaze razdoblja manje slobode, jer čim je čvršće i neprijeporno ustanovljeno liberalno uređenje, tim više ona prelazi u naviku, a budući da u navici oslabljuje budna svijest o sebi samom i spremnost na obranu, ustupa se mjesto vikovskom vraćanju² onoga za što se vjerovalo da se nikada više neće pojaviti na svijetu i što će u svoje vrijeme otvoriti novi tijek. Tako filozofija vidi, na primjer, demokracije i republike, poput Grčke u četvrtom stoljeću ili Rima u prvom, gdje je sloboda ostala u institucionalnim oblicima, a ne više u duši i običaju i gdje je također izgubila te oblike, poput čovjeka koji si nije znao pomoći i kojeg se uzalud pokušavalo podići na noge dobrim savjetima, pa biva prepušten surovom tretmanu života. Ona vidi Italiju, iscrpljenu i uništenu, Italiju koju su barbari položili u grobnicu u njezinoj carskoj odori kako se ponovno diže, kao što kaže pjesnik, poput okretna moreplovca, u svojim republikama na Tirenskom moru i Jadranu. Vidi apsolutističke kraljeve, koji su srušili slobodu plemstva i svećenstva, oduzeli im pripadajuće povlastice, koji su svima nametnuli svoju vladavinu, provodeći je pomoću birokracije i podupirući je svojom vlastitom vojskom;

² Misli se na shvaćanje povijesti G.Vica (1668-1744). Croce rabi u tekstu njegove izraze *corsi* i *ricorsi* (tijekovi i vraćanja), op. prev.

vidi ih kako pripremaju puno šire i korisnije sudjelovanje naroda u političkoj slobodi. Vidi čak i Napoleona, također rušitelja slobode, takve samo prividom i imenom, kojoj je on oduzeo i privid i ime, izjednačivši narode pod svojom vlašću, da bi nakon sebe ostavio te iste narode željne slobode, učinivši ih iskusnijima nego što su to doista bili i sklonijima da osnuju ustanove, kao što su kasnije učinili u cijeloj Europi. Filozofija vidi slobodu i u najmračnijim i najtežim vremenima kako huči u stihovima pjesnika i ističe se na stranicama mislilaca, kako izgara osamljena i ponosna u nekim ljudima koji se ne mogu prilagoditi svijetu koji ih okružuje. Takav je bio prijatelj kojeg je Vittorio Alfieri³ otkrio u osamnaestostoljetnoj i velikovojvodskoj Sieni: "najslobodniji duh" rođen "u surovom zatvoru", gdje se nalazio "kao lav koji spava" i zbog kojeg je on napisao dijalog *O nepoznatoj vrlini*. Filozofija vidi slobodu u svim vremenima, u dobru ništa manje nego u zlu, vidi je čistu, snažnu i svjesnu samo u dušama malobrojnih, premda su oni sami ti koji kasnije zadobivaju povijesni značaj, kao što se doista tek malobrojnim obraćaju veliki filozofi, veliki pjesnici, veliki ljudi, odnosno svakovrsna velika djela, i kad ih mase podržavaju i proglašavaju bogovima, a inače su uvijek spremne da ih napuste zbog drugih idola, samo da bi podigle prašinu ili očitovale, pod bilo kojim geslom i zastavom, svoju prirodnu sklonost ulagivanju i servilnosti. Zbog toga, na temelju iskustva i razmišljanja, Alfieri misli i u sebi veli - ako je u liberalnim vremenima moguća ugodna iluzija uživanja u bogatom društvu i ako je u onima neliberalnim moguća suprotna i neugodna iluzija

³Talijanski književnik i dramatičar (1749-1803), op. prev.

bivanja u samoći, ili gotovo u samoći, onda je svakako bilo iluzorno prvo, optimistično vjerovanje, ali je srećom iluzorno i drugo, pesimistično. Te i mnoge druge stvari slične ovima filozofija vidi i zaključuje da ako povijest nije nikakva idila, nije ni "tragedija grozota", nego je drama u kojoj su sve radnje, svi likovi, svi sudionici, u aristotelovom smislu, "osrednji", i krivi i pravi, jer u sebi sadrže i dobro i zlo. No njome ipak rukovodi misao dobra, a zlo prestaje služiti kao poticaj; ona je djelo slobode koja se uvijek nastoji uspostaviti i uvijek ponovo uspostavlja društvene i političke uvjete obilježene većom slobodom. Tko se želi brzo uvjeriti da sloboda ne može živjeti drukčije no što je živjela i kako će uvijek živjeti u povijesti, naime opasnim i borbenim životom, neka pomisli na trenutak na svijet slobode bez opreka, bez prijetnji i bez pritisaka bilo kakve vrste. I odmah će ustuknuti pred predodžbom gorom od smrti, gorom od beskrajne dosade.

To riješivši i objasnivši, pitamo se što su to muke zbog izgubljene slobode, što zazivanja, puste nade, riječi ljubavi i srdžbe koje izlaze iz ljudskih grudi u određenim trenucima i u određenim razdobljima povijesti? Rečeno je već gore u analognom primjeru: niti filozofske niti povijesne istine, ali ni zablude ni snovi: to su kretnje moralne svijesti, to je povijest koja samu sebe proizvodi.

Preveo s talijanskoga:

Ninoslav Šćukanec